

# سواد رسانه‌ای و آگاهی از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی

حسن مقدس‌زاده<sup>۱</sup>/هاجر صفاهیه<sup>۲</sup>

تاریخ دریافت مقاله: تیر ۹۶ تاریخ پذیرش نهایی: اسفند ۹۶

## چکیده

هدف از انجام این پژوهش سنجش رابطه بین مهارت‌های سواد رسانه‌ای با آگاهی نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی بوده است. روش پژوهش حاضر توصیفی - پیمایشی از نوع همبستگی است. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش دو پرسشنامه پژوهش‌گر ساخته بوده است. جامعه آماری پژوهش عبارت بودند از کلیه کارکنان مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (۱۶۰ نفر) که به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و براساس جدول کرجسی و مورگان تعداد ۱۱۳ نفر از آنها به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان داد که در مجموع میزان سواد رسانه‌ای کارکنان مورد بررسی بالاتر از حد متوسط بوده است. بین میزان سواد رسانه‌ای کارکنان با میزان استفاده آنها از شبکه‌های اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود داشته است. همچنین رابطه مثبت و معناداری بین میزان سواد رسانه‌ای و آگاهی کارکنان مورد بررسی نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی (فرهنگی، اجتماعی، خانوادگی و فردی - روانی) وجود داشته است. در دنیای دیجیتالی و اطلاعاتی امروز مجهز بودن افراد به مهارت‌ها و سوادهای جدید از جمله سواد رسانه‌ای از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و افراد باید برای فراگیری این مهارت‌ها اقدام نمایند؛ تا بتوانند با استفاده از معیارهای مناسب به ارزیابی شبکه‌های اجتماعی و اخبار و اطلاعات مندرج در آنها پرداخته و اطلاعات صحیح و کارآمد را برای تصمیم‌گیری‌های خود مورد استفاده قرار دهند.

**واژگان کلیدی:** سواد رسانه‌ای، شبکه‌های اجتماعی، آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، پایگاه استنادی علوم جهان اسلام.

۱- استادیار گروه پژوهشی مدیریت اطلاعات - مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، شیراز، ایران، (نویسنده مسئول)، پست الکترونیک:

Dr. Hassan Moghaddaszadeh

۲- استادیار گروه پژوهشی ارزیابی و توسعه منابع - مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، شیراز، ایران

### مقدمه و بیان مسئله

فناوری‌ها و تکنولوژی‌های جدید، جنبش جدید و تازه‌ای را در جهان و هم‌چنین در حوزه ارتباطات و انتقال دانش به وجود آورده است. در عصر حاضر افراد می‌توانند از طریق دسترسی به اینترنت در سریع‌ترین زمان ممکن، اطلاعات مورد نیاز خود را از منابع اطلاعاتی مختلف به دست آورند. از سوی دیگر همین امکانات و فناوری‌های نوین این امکان را به وجود آورده که هر فردی بتواند به راحتی در شبکه جهانی وب و دنیای اینترنت مطالبی را منتشر نماید که شناسایی اعتبار و صحت این اطلاعات بسیار مشکل به نظر می‌رسد.

امروزه تحت تأثیر رسانه‌ها و فناوری‌های اطلاعاتی، در عصر جدیدی از روابط انسانی به سر می‌بریم. ظهور فضای سایبر و امکاناتی که فناوری‌های اطلاعاتی به همراه آورده‌اند، امیدها، آرزوها و کابوس‌هایی را به دنبال داشته است. در این دوران، استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، روز به روز محبوبیت بیشتری پیدا می‌کند. هم‌اکنون شبکه‌های اجتماعی، تبدیل به یکی از پر استفاده‌ترین خدمات اینترنتی شده‌اند. به تعبیر کاستلز فناوری‌های نوین اطلاعات، نقاط دور عالم را در شبکه‌های جهانی به یکدیگر پیوند می‌دهند، ارتباطات رایانه‌ای مجموعه‌ای از جوامع مجازی را به وجود می‌آورند که در نتیجه آن، همه ساختارها و فرایندهای مادی و معنوی بشر دگرگون می‌شوند. (خدایاری، دانشور حسینی و سعیدی، ۱۳۹۳)

در واقع امروزه حجم عظیمی از اطلاعات در محیط‌های دیجیتالی و تحت عنوان منابع دیجیتالی از جمله وب لاگ‌ها، ویکی‌ها، مجلات الکترونیکی و غیره در حال تولید شدن هستند. استفاده از این فناوری‌ها نیاز به مهارت‌ها و توانایی‌های خاصی دارد که از آن به عنوان سواد وب یاد می‌کنند. از سوی دیگر با گسترش شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های ارتباطی مختلف، نوع استفاده افراد از این رسانه‌ها و اعتماد به آنها، به عنوان بخشی از منابع دیجیتالی و الکترونیکی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مهارت‌های لازم برای

شناسایی، استفاده و ارزیابی رسانه‌های الکترونیکی و منابع دیجیتالی و یا به طور کلی رسانه‌ها را سواد رسانه‌ای می‌نامند.

داشتن آگاهی و اطلاعات لازم در زمینه بهره‌مندی از رسانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی می‌تواند استفاده ما از رسانه‌ها را موثرتر، پویاتر و لذت بخش‌تر نماید. هر چند با اشاعه فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی امکانات جدیدی برای توسعه جامعه در ابعاد مختلف گشوده شده است، اما برای استفاده از پتانسیل آنها مجموعه‌ای جدید از صلاحیت‌ها (مهارت، دانش و نگرش) مورد نیاز است. (یونسکو، ۲۰۱۳؛ نقل در: اشرفی ریزی و همکاران، ۱۳۹۳)

در واقع سواد رسانه‌ای برخورد هدفمند با رسانه‌هاست که موجب بالا رفتن سطح آگاهی افراد جامعه به عنوان مخاطبین رسانه‌ها می‌شود و منجر به ارتباطی دو سویه و مشارکت جویانه با رسانه‌ها از یک سو و از سوی دیگر تقویت ساختار دموکراتیک جامعه در راستای مباحث مشارکت فعال در حوزه رسانه می‌گردد. (زارع کهن، ۱۳۹۳)

از نظر جیمز پاتر، سواد رسانه‌ای الگویی چند عاملی است و ساختارهای دانش، منبع شخصی، وظایف پردازش اطلاعات و مهارت‌ها و توانایی‌ها، عوامل مدل سواد رسانه‌ای وی هستند. براساس دیدگاه پاتر، ارتباط این عوامل فضایی حلزونی است؛ در هر برش عرضی یکی از عوامل سواد رسانه‌ای قرار دارند و از اینرو هر یک از عوامل، عامل دیگر را پشتیبانی می‌کنند. (عباسی قادی و میرعلی سیدخونی، ۱۳۹۱)

بنابراین و با توجه به مطالب مطرح شده و تنوع منابع اطلاعاتی و دیجیتالی موجود در اینترنت و رسانه‌های عمومی و از آنجا که با ظهور وب ۲ و شبکه‌های اجتماعی هر فردی به راحتی می‌تواند به نگارش مطلب در اینترنت و محیط‌های دیجیتالی بپردازد، شناسایی اطلاعات معتبر و قابل استناد از اطلاعات نادرست از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این مسئله اهمیت و ضرورت سوادهای جدید و از جمله سواد رسانه‌ای را نمایان می‌کند. براساس مطالعات انجام شده

ایران و سراسر جهان پژوهش‌های مختلفی در زمینه استفاده از شبکه‌های اجتماعی و آسیب‌های آن و همچنین سواد رسانه‌ای انجام گرفته است؛ ولی کمتر به مسئله رابطه سواد رسانه‌ای با آگاهی نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی انجام شده است. در زیر تعدادی از پژوهش‌های مرتبط با موضوع پژوهش به اختصار می‌آید:

از آنجایی که سوادهای جدید هم‌چون سواد رایانه‌ای می‌توانند بر جنبه‌های مختلف استفاده از شبکه‌های اجتماعی تأثیرگذار باشند؛ زندوانیان و زین العابدینی (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان رابطه سواد رایانه‌ای و تجربه شبکه‌های اجتماعی مجازی در دانشجویان دختر دانشگاه یزد انجام داده‌اند. نتایج نشان داد که سواد رایانه‌ای دانشجویان بالاتر از حد متوسط بوده است. شبکه‌های اجتماعی از نظر دانشجویان در ابعاد خانوادگی، تحصیلی، سازگاری، اعتقادی و روانی آسیب‌زا بوده‌اند، اگر چه مزایایی نیز برای آن قائل بوده‌اند.

یافته‌های پژوهش زنده بودی و زنده بودی (۱۳۹۲) با عنوان "مطالعه نقش سواد رسانه‌ای دانشجویان در میزان تأثیرپذیری آنها از تبلیغات تجاری"، که بر روی ۲۱۵ نفر از دانشجویان دختر دانشگاه علامه طباطبایی تهران انجام شده نشان داد که سواد رسانه‌ای نقش موثری بر میزان تأثیرپذیری دانشجویان مورد بررسی از تبلیغات داشته است. هم‌چنین نتایج بیانگر بالاتر بودن سواد رسانه‌ای دانشجویان رشته ارتباطات نسبت به سایر دانشجویان بوده است.

همان گونه که یافته‌ها و نتایج پژوهش تقی‌زاده (۱۳۹۱) نشان داده فضاهای مجازی نوپدید هم‌چون شبکه‌های اجتماعی آسیب‌هایی ایجاد نموده و ارتقای سواد رسانه‌ای می‌تواند بر کاهش و کنترل این آسیب‌ها اثرگذار باشد. براساس یافته‌های پژوهش مذکور که بر روی جوانان شاغل به تحصیل در سال چهارم دبیرستان انجام شده؛ نشان داد که رابطه معکوسی بین میزان مهارت‌های سواد رسانه‌ای و میزان آسیب‌های اجتماعی نوپدید فضای مجازی وجود داشته است. هم‌چنین نتایج بیانگر اهمیت آموزش‌های رسانه‌ای و ارتقای سواد

مهارت‌های سواد رسانه‌ای در فرد دید انتقادی ایجاد نموده و تأثیرپذیری کورکورانه از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی را کاهش می‌دهد. (زنده بودی و زنده بودی، ۱۳۹۲؛ فانگ، ۲۰۰۵) هم‌چنین براساس یافته‌های پژوهش‌هایی چون تقی‌زاده (۱۳۹۱) و لیویکستون (۲۰۱۴) مهارت‌های سواد رسانه‌ای می‌تواند بر کاهش آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی تأثیرگذار باشد. با توجه به این مسائل و اهمیت و رواج شبکه‌های اجتماعی، سؤال مسئله‌ای که مطرح می‌شود این است که جامعه تا چه میزان نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی آگاهی دارد؟ و آیا مهارت‌های سواد رسانه‌ای می‌تواند بر میزان آگاهی آنها نسبت به آسیب‌های مختلف شبکه‌های اجتماعی بیفزاید یا خیر؟. از اینرو پژوهش حاضر به دنبال بررسی همبستگی بین مهارت‌های سواد رسانه‌ای با میزان آگاهی کارکنان مرکز منطقه‌ای اطلاع رسانی علوم و فناوری و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی می‌باشد. با توجه به اهمیت موضوع، یافته‌های پژوهش حاضر و نتایج آن می‌تواند ضرورت مجهز شدن به مهارت‌های سواد رسانه‌ای را در جامعه جهت استفاده بهینه از اطلاعات مفید و کارآمد و هم‌چنین امکانات موجود در شبکه‌های اجتماعی تا حدود زیادی روشن نماید. علاوه بر آن، پژوهش حاضر با ارائه راهکارها و پیشنهادها می‌تواند افراد مورد بررسی و هم‌چنین تصمیم‌گیران را در راستای برنامه‌ریزی جهت افزایش مهارت‌های سواد رسانه‌ای خود و استفاده بهینه از شبکه‌های اجتماعی هدایت نماید.

### پیشینه پژوهش

امروزه شبکه‌های اجتماعی به صورت همه گیر در جوامع رواج پیدا کرده است. این شبکه‌های اجتماعی علاوه بر فواید فراوانی که دارند، آسیب‌ها و مضراتی نیز در پی دارند. همگام با ظهور و گسترش این شبکه‌ها و فناوری‌های وب ۲، پژوهش‌های متعددی نیز در مورد استفاده از آنها و مهارت‌های لازم جهت بهره‌برداری بهینه از این شبکه‌های اجتماعی صورت گرفته است. در

می‌شوند و اینجاست که مسئله سواد شبکه‌های اجتماعی بسیار اهمیت پیدا می‌کند.

پاپایانو (۲۰۱۱) در پژوهشی به بررسی سواد رسانه‌ای در میان جوانان استفاده کننده از شبکه‌های اجتماعی در بین دانش آموزان و معلمان یونان پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان داد که دانش آموزان مورد بررسی مهارت‌های فنی برای کار با شبکه‌های اجتماعی از جمله فیس بوک را دارند ولی مهارت کافی برای جستجوی انتقادی و ارزیابی اطلاعات را نداشته و نسبت به مقررات و قوانین رسانه‌ها نیز آگاهی کافی ندارند. همچنین معلمان بر این باورند که استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌تواند اثرات مخربی بر دانش آموزان آنها داشته باشد، از اینرو آموزش مهارت‌های سواد رسانه‌ای را برای دانش‌آموزان خود ضروری می‌دانند.

نتایج پژوهش فانگ (۲۰۰۵) که بر روی ۲۶۲ جوان سنگاپوری انجام شد، نشان داد افرادی که در دوره‌های آموزش سواد رسانه‌ای شرکت کرده‌اند، میزان آگاهی بیشتر و تفکر انتقادی بالاتری نسبت به افراد عادی داشته و می‌توانند با دید انتقادی بیشتری به مطالب مندرج در رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی داشته باشند.

یافته‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهد که سواد رسانه‌ای نقش موثری بر میزان تأثیرپذیری جوانان از تبلیغات داشته است. از دیدگاه جوانان شبکه‌های اجتماعی در ابعاد خانوادگی، تحصیلی، سازگاری، اعتقادی و روانی آسیب‌زا بوده‌اند، اگر چه مزایایی نیز برای آن قائل بوده‌اند. همچنین نتایج پژوهش‌ها رابطه معکوسی را بین میزان مهارت‌های سواد رسانه‌ای و میزان آسیب‌های اجتماعی نوپدید فضای مجازی نشان داده‌اند. با توجه به یافته‌های پژوهش‌های انجام شده می‌توان به این مسئله اشاره کرد که مهارت‌های سواد رسانه‌ای می‌توانند از میزان آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی در جوانان بکاهند. با توجه به مطالب مطرح شده، مبانی نظری و بررسی پیشینه‌ها فرضیه‌های زیر برای پژوهش حاضر تدوین می‌گردد:

رسانه‌ای در استفاده از رسانه‌های مختلف و به ویژه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی بوده است.

آسیب‌های اجتماعی و عوامل موثر در گرایش جوانان به این آسیب‌ها پیوسته موضوع پژوهش‌های مختلفی بوده است. در این راستا امیری، نوری مرادآبادی و بساطیان (۱۳۹۰) به بررسی رابطه استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای و گرایش بین جوانان شهر کرج به آسیب‌های اجتماعی پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که بین گرایش به آسیب‌های اجتماعی با میزان استفاده، نوع استفاده و میزان اعتماد به ماهواره در بین جوانان مورد بررسی همبستگی مثبت و معناداری وجود داشته است.

یافته‌ها و نتایج پژوهش اسپاروهوا (۲۰۱۵) در زمینه چگونگی تأثیر سواد رسانه‌ای و هنجارهای اجتماعی بر استفاده کودکان انگلیسی از شبکه‌های اجتماعی نشان داد که کودکان مورد بررسی از سواد رسانه‌ای پایینی برخوردار بوده و هنجارهای اجتماعی و سواد رسانه‌ای کودکان تأثیر معناداری بر انتخاب کانال‌های ارتباطی و به اشتراک گذاری اطلاعات از سوی آنها دارد.

ال ساند، فیروز و دژامتوسکا (۲۰۱۵) در پژوهشی به بررسی میزان استفاده زنان اماراتی از شبکه‌های اجتماعی پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان داد که تغییرات اجتماعی زیاد رخ داده و استفاده از شبکه‌های اجتماعی توسط زنان اماراتی به سرعت در حال افزایش بوده و زنان نسبت به مردان بیشتر از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌نمایند.

افزایش مهارت‌های سواد رسانه‌ای یکی از راه‌هایی است که می‌تواند کودکان را از آسیب‌ها و ریسک‌های شبکه‌های اجتماعی در امان نگاه دارد که موضوع مقاله لیویکستون (۲۰۱۴) بوده است. یافته‌های پژوهش که بر روی کودکان و نوجوانان ۹ کشور اروپایی انجام شده، نشان داد که کودکان در سنین بین ۹ تا ۱۱ سال بیشتر با این سؤال روبرو می‌شوند که چیزهایی که با آن مواجه می‌شوند حقیقت دارد یا نه؟؛ اما در سنین ۱۱ تا ۱۳ سالگی بیشتر به طرف چیزهای سرگرم کننده جذب

بودن توزیع داده‌ها بوده، از آزمون  $t$  تک متغیره و آزمون همبستگی پیرسون با کمک نرم افزار آماری SPSS ویرایش ۲۲ استفاده شده است.

### یافته‌ها

نتایج تجزیه و تحلیل ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌گویان نشان داد که بیشتر پاسخ‌گویان یعنی ۶۲ درصد زن بوده‌اند. حدود نیمی از افراد مورد بررسی دارای سنی بین ۳۱ تا ۴۰ سال بوده و از نظر سطح تحصیلات نیز ۵۵ درصد دارای مدرک لیسانس، ۳۷/۵ درصد دارای مدرک فوق لیسانس و ۴ درصد دارای مدرک فوق دیپلم و تنها ۳/۵ درصد دارای مدرک دیپلم بوده‌اند. نگاهی به وضعیت سابقه کاری پاسخ‌گویان نیز نشان می‌دهد که بیشتر آنها یعنی ۶۵ درصد سابقه‌ای زیر ۱۰ سال داشته‌اند.

جهت سنجش میزان مهارت‌های سواد رسانه‌ای پاسخ‌گویان ۲۲ سؤال در پرسشنامه در طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت از بسیار کم (۱) تا بسیار زیاد (۵) در نظر گرفته شده که نتایج تجزیه و تحلیل پاسخ‌ها در جدول ۱ آمده است. برای این منظور از میانگین و انحراف استاندارد استفاده شده است. (جدول ۱)

داده‌های مندرج در جدول ۱ نشان می‌دهد که مهارت‌های سواد رسانه‌ای کارکنان مورد بررسی با میانگین ۳/۳۷ در حد متوسط و تا حدودی بالاتر از متوسط بوده است. طیف میانگین‌های به دست آمده در زمینه‌های مهارت‌های سواد رسانه‌ای از ۳/۰۷ برای "مهارت در رابطه با داوری و قضاوت پیام‌های مختلف رسانه‌ها نظیر مسائل جنسیتی، نژاد پرستی و غیره" تا ۳/۷۳ برای "مهارت در جلوگیری از سردرگمی خود و تمرکز بروی کارهایی نظیر تماشای تلویزیون، گوش دادن به رادیو، مطالعه مطبوعات، استفاده از تلفن همراه و اینترنت" گسترده شده است.

جهت سنجش میزان شناخت کارکنان مورد بررسی نسبت به آسیب‌های احتمالی شبکه‌های اجتماعی پرسشنامه‌ای شامل ۲۰ سؤال در چهار بخش تنظیم

۱- مهارت‌های سواد رسانه‌ای کارکنان مرکز منطقه‌ای اطلاع رسانی علوم و فناوری و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام بالاتر از حد متوسط است.

۲- بین مهارت‌های سواد رسانه‌ای کارکنان مورد بررسی و میزان آگاهی آنها از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی (فرهنگی، اجتماعی، خانوادگی و فردی-روانی) رابطه معناداری وجود دارد.

### روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی بوده است. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش دو پرسشنامه پژوهشگر ساخته، یکی برای سنجش میزان سواد رسانه‌ای افراد مورد بررسی و دیگری جهت سنجش میزان آگاهی آنها از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی در طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت از خیلی کم تا خیلی زیاد (که از ۱ تا ۵ نمره گذاری شده‌اند) بوده است. جامعه آماری پژوهش عبارت بودند از کلیه کارکنان مرکز منطقه‌ای اطلاع رسانی علوم و فناوری و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (۱۶۰ نفر) که به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و براساس جدول کرجسی و مورگان تعداد ۱۱۳ نفر از آنها به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. برای سنجش روایی پرسشنامه تحقیق از نظرات اساتید و همکاران صاحب نظر استفاده شده است. برای سنجش پایایی پرسشنامه تعداد ۲۵ عدد پرسشنامه بین کارکنان مورد بررسی توزیع و جمع‌آوری گردیده و سپس با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ پایایی پرسشنامه مورد سنجش قرار گرفت، چون مقدار آلفای به دست آمده برای پرسشنامه سواد رسانه‌ای ۰/۷۹ و برای پرسشنامه آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی ۰/۸۲ بوده و این مقدار بیشتر از ۰/۷۰ است، لذا پرسشنامه‌ها پایا بوده و می‌تواند برای پژوهش ابزار مناسبی باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از شاخص‌های آمار توصیفی نظیر فراوانی، درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار و در بخش آمار استنباطی نیز پس از آزمون نحوه توزیع داده‌ها با استفاده از آزمون کولموگروف- اسمیرنوف (KS) که نشان‌دهنده نرمال

لیکرت می‌باشد. از آنجایی که میانگین نمرات به دست آمده بیشتر از میانه یا میانگین نظری بوده و این تفاوت نیز معنادار است، این نتیجه گرفته می‌شود که براساس خود اظهاری پاسخ‌گویان میزان سواد رسانه‌ای آنها بالاتر از متوسط بوده است. بنابراین فرضیه صفر رده شده و فرض خلاف یا همان فرضیه پژوهش تأیید می‌گردد.

**آزمون فرضیه دوم پژوهش:** بین مهارت‌های سواد رسانه‌ای کارکنان مورد بررسی و میزان آگاهی آنها از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی (فرهنگی، اجتماعی، خانوادگی و فردی - روانی) رابطه معناداری وجود دارد. (جدول ۵)

با توجه به داده‌های مندرج در جدول ۵ و سطوح معناداری به دست آمده که همگی کوچک‌تر از مقدار بحرانی آن یعنی  $0/05$  بوده، در تمامی موارد فرضیه صفر رد شده و فرضیه خلاف یا همان فرضیه پژوهش مورد پذیرش قرار می‌گیرد. بنابراین با  $95$  درصد اطمینان می‌توان گفت که بین مهارت‌های سواد رسانه‌ای و میزان آگاهی کارکنان مورد بررسی نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی و تمامی ابعاد آن رابطه مثبت و معناداری وجود داشته است. بدین معنا که بهبود مهارت‌های سواد رسانه‌ای موجب افزایش میزان آگاهی کارکنان نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی گردیده و بالعکس. نگاهی به شدت همبستگی‌ها نشان می‌دهد که در تمامی موارد به جز همبستگی بین مهارت‌های سواد رسانه‌ای با میزان آگاهی از آسیب‌های فردی - روانی شبکه‌های اجتماعی که شدت متوسط همبستگی را نشان می‌دهد، در سایر موارد شدت همبستگی بالاتر از متوسط و تا حدودی قوی بوده است.

### بحث و نتیجه‌گیری

امروزه شبکه‌های اجتماعی و انتشار اخبار و اطلاعات مختلف در آنها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و به چالشی بزرگ پیش روی خانواده‌ها، سیاست‌گذاران و تمامی‌اقتشار جامعه تبدیل شده است. یکی از راه‌های

گردیده که نتایج مربوط به هر بخش در جدول ۲ به صورت توصیفی آمده است. (جدول ۲)

همان گونه که داده‌های مندرج در جدول ۲ نشان می‌دهد، میزان آگاهی پاسخ‌گویان نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی با میانگین  $3/60$  در حد بالاتر از متوسط قرار داشته است. همچنین میانگین‌های به دست آمده در ابعاد مختلف نشان می‌دهد که بهترین وضعیت مربوط به آگاهی از آسیب‌های فردی - روانی شبکه‌های اجتماعی با میانگین  $3/92$  بوده است. پس از آن آگاهی کارکنان مورد بررسی نسبت به آسیب‌های فرهنگی با میانگین  $3/67$  قرار داشته و سپس آگاهی نسبت به آسیب‌های خانوادگی با میانگین  $3/40$  و در نهایت نیز آگاهی نسبت به آسیب‌های اجتماعی استفاده از این شبکه‌ها با میانگین  $3/38$  قرار داشته است.

برای مشخص کردن نوع آزمون مورد استفاده برای اثبات یا رد فرضیه‌های تعیین شده برای پژوهش ابتدا اقدام به بررسی نرمال یا غیرنرمال بودن توزیع داده‌های مربوط به فرضیات کرده که براساس نتایج به دست آمده از بین آزمون‌های آماری پارامتریک و غیرپارامتریک، آزمون آماری مناسب جهت آزمون فرضیه‌های پژوهش انتخاب گردد. (جدول ۳)

همان گونه که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، در مورد هر دو متغیر سطح معناداری (P) از سطح خطا ( $0/05$ ) بزرگ‌تر بوده که نشان‌دهنده نرمال بودن توزیع داده‌هاست، لذا برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از آزمون t تک متغیر و آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است.

**آزمون فرضیه اول پژوهش:** مهارت‌های سواد رسانه‌ای کارکنان مرکز منطقه‌ای اطلاع رسانی علوم و فناوری و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام بالاتر از حد متوسط است. (جدول ۴)

چنان که داده‌های مندرج در جدول ۴ نشان می‌دهد، با توجه به سطح معناداری ( $0/001$ ) که از مقدار بحرانی آن یعنی  $0/05$  کوچک‌تر است، نمره به دست آمده از نظرات پاسخ‌گویان نمایانگر تفاوت معنادار بین میانگین به دست آمده با میانگین نظری یعنی  $3$  در طیف

است در واقع آنها مهارت‌های کافی جهت ارزیابی این منابع را از منظر اعتبار اطلاعات و اخبار منتشر شده در آنها نداشته باشند. البته یافته‌های پژوهش نیز نشان داد که مهارت آنها در زمینه سواد رسانه‌ای در حد بالاتر از متوسط بوده ولی براساس میانگین به دست آمده از مطلوبیت لازم برخوردار نبوده است. بنابراین افراد مورد بررسی نیاز به آموزش و فراگیری بیشتر مهارت‌های سواد رسانه‌ای دارند و سازمان و مسئولین مربوطه باید برنامه‌هایی در این زمینه در جهت افزایش میزان سواد رسانه‌ای کارکنان خود تدارک ببینند.

نتایج آزمون فرضیه دوم پژوهش نشان داد که بین مهارت‌های سواد رسانه‌ای و میزان آگاهی کارکنان مورد بررسی از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی (فرهنگی، اجتماعی، خانوادگی و فردی- روانی) رابطه مثبت و معناداری وجود داشته است. به این مفهوم که هر چه میزان سواد رسانه‌ای آنها افزایش یابد، آگاهی آنها نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی نیز افزایش می‌یابد و بالعکس کاهش مهارت‌های سواد رسانه‌ای منجر به کاهش میزان آگاهی آنها از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی می‌گردد. در این راستا یافته‌های پژوهش تقی‌زاده (۱۳۹۱) نشان داد که رابطه معکوسی بین مهارت‌های سواد رسانه‌ای و آسیب‌های نوپدید فضای مجازی وجود دارد. همچنین نتایج پژوهش لیویکستون (۲۰۱۴) نشان داد که افزایش مهارت‌های سواد رسانه‌ای می‌تواند نقش موثری در مصون نگه داشتن کودکان از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی داشته باشد. از سوی دیگر یافته‌های پژوهش فانگ (۲۰۰۵) بیانگر آن بوده که آموزش سواد رسانه‌ای از طریق ایجاد تفکر خلاق و دید انتقادی در افراد موجب آن می‌شود که آنها پذیرش کورکورانه‌ای از پیام‌های رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی نداشته باشند و با نگاهی نقادانه به این پیام‌ها آنها را مورد ارزیابی دقیق و موشکافانه قرار دهند. در تبیین این مسئله باید گفت که مهارت‌های سواد رسانه‌ای از طریق افزایش دید انتقادی و پرسش‌گر افراد آنها را نسبت به آسیب‌های مختلفی که در کنار فواید فراوان برای شبکه‌های

استفاده درست از این فناوری‌ها مجهز بودن به مهارت‌های لازم از قبیل مهارت‌های سواد رسانه‌ای می‌باشد، با توجه به اهمیت سواد رسانه‌ای در دنیای امروز و تنوع منابع اطلاعاتی و دیجیتالی، پژوهش حاضر به دنبال بررسی رابطه بین سواد رسانه‌ای و میزان آگاهی کارکنان مرکز منطقه‌ای اطلاع رسانی علوم و فناوری و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی بوده است.

نتایج آزمون فرضیه اول پژوهش نشان داد که میزان سواد رسانه‌ای کارکنان مورد بررسی بالاتر از حد متوسط بوده است. یافته‌های پژوهش اشرفی ریزی و همکاران (۱۳۹۳) و همچنین زنده بودی و زنده بودی (۱۳۹۲) نیز بیانگر بالاتر بودن میزان سواد رسانه‌ای دانشجویان مورد بررسی در پژوهش‌های آنها از حد متوسط بوده است. با گسترش تکنولوژی‌ها و فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی امکانات و شرایط جدیدی برای بشر ایجاد شده که استفاده از این امکانات و شرایط نیاز به توانایی‌ها و مهارت‌های جدید و خاصی دارد. یکی از این مهارت‌ها که در عصر ارتباطات و رسانه، امروزه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، سواد رسانه‌ای می‌باشد. امروزه با حجم و تنوع عظیم رسانه‌های ارتباطی به ویژه شبکه‌های اجتماعی و انواع مختلف منابع دیجیتالی جهت کسب خبر و اطلاعات توسط افراد جامعه، اهمیت سواد رسانه‌ای بیش از پیش نمایان گردیده است. طبیعی است افراد مجهز به این مهارت‌ها می‌توانند با ارزیابی مناسب از اطلاعات و اخبار دریافتی در رسانه‌های مختلف دست به انتخاب زده و اطلاعات معتبر را از اطلاعات نامعتبر به خوبی تشخیص داده و رفتار اطلاعاتی و مطالعاتی مناسبی را در تقابل با این رسانه‌ها داشته باشند. افراد جامعه و همچنین کارکنان مرکز منطقه‌ای اطلاع رسانی علوم و فناوری و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام، در مواجهه زیاد با رسانه‌ها و منابع الکترونیکی و دیجیتالی رفته رفته با این منابع و نحوه استفاده از آنها آشنا شده و شاید به این علت مهارت‌های خود را در این زمینه زیاد ارزیابی می‌نمایند. حال آن که ممکن

۴- آموزش مهارت‌های سواد رسانه‌ای و هم‌چنین آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی از طریق رسانه‌های ارتباط جمعی از قبیل رادیو و تلویزیون.

اجتماعی قائل هستیم، آگاه‌تر نموده و افراد مجهز به مهارت‌های سواد رسانه‌ای با شناخت و آگاهی نسبت به این آسیب‌ها سعی می‌کنند استفاده بهینه و آگاهانه‌ای از شبکه‌های اجتماعی داشته باشند. مجهز بودن به مهارت‌های سواد رسانه‌ای به معنای عدم استفاده از رسانه و شبکه‌های اجتماعی نیست، بلکه به معنی استفاده بهینه و کارآمد از ظرفیت‌های این ابزارهای جدید تکنولوژیکی است.

با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر و مرور پیشینه‌ها به نظر می‌رسد در دنیای دیجیتالی و اطلاعاتی امروز مجهز بودن افراد به مهارت‌ها و سواد‌های جدید از جمله سواد رسانه‌ای از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و افراد باید برای فراگیری این مهارت‌ها اقدام نمایند؛ تا بتوانند با معیارهای مناسب به ارزیابی شبکه‌های اجتماعی و اخبار و اطلاعات مندرج در آنها پرداخته و اطلاعات صحیح و کارآمد را برای تصمیم‌گیری‌های خود مورد استفاده قرار دهند. از اینرو در تمامی اقشار جامعه به ویژه کارکنان مورد بررسی که هم به عنوان متخصصان اطلاع‌رسانی عمل می‌کنند و هم به عنوان پدران و مادران و افراد تأثیرگذار در جامعه، فراگیری مهارت‌های سواد رسانه‌ای و افزایش دید انتقادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و مسئولین و سیاست‌گذاران باید به این مسئله توجه ویژه‌ای داشته باشند. با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر، تجربه‌های پژوهش‌گران و مشاهدات در خلال انجام پژوهش پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

۱- برگزاری کارگاه‌های آموزش سواد رسانه‌ای از سوی مدیران و برنامه ریزان جهت افزایش میزان سواد رسانه‌ای افراد به ویژه کارکنان مورد بررسی.

۲- برگزاری کارگاه‌های آموزشی آشنایی با شبکه‌های اجتماعی و روش‌های ارزیابی آنها.

۳- تشویق کارکنان به شرکت در همایش‌ها و سمینارهای مربوط به سواد رسانه‌ای و شبکه‌های اجتماعی با توجه به همه گیر شدن این فناوری‌ها.



جدول ۱- مهارت‌های سواد رسانه‌ای

ردیف	نوع منبع	میانگین	انحراف استاندارد
۱	مهارت در شناخت رسانه‌های مختلف به منظور درک بهتر پیام‌های آن	۳/۲۷	۰/۹۷
۲	مهارت در استفاده از ابزارها و فناوریهای نوین برای درک بهتر محیط اطرافتان	۳/۴۳	۰/۹۱
۳	مهارت در پی گیری اخبار مربوط به هنرمندان و موسیقی دانان مورد علاقه تان	۳/۰۹	۱/۱۵
۴	مهارت در درک پیام‌های رسانه‌ای به هنگام ارایه تصاویر از طریق رسانه‌ها	۳/۷۲	۰/۹۳
۵	مهارت در جلوگیری از سردرگمی خود و تمرکز بر روی کارهایی نظیر تماشای تلویزیون، گوش دادن به رادیو، مطالعه مطبوعات، استفاده از تلفن همراه و اینترنت	۳/۷۳	۰/۷۳
۶	مهارت در رابطه با داوری و قضاوت پیام‌های مختلف رسانه‌ها نظیر مسائل جنسیتی، نژاد پرستی و غیره	۳/۰۷	۱/۰۲
۷	مهارت در تعیین درست و واقعی بودن پیام‌های رسانه‌های مختلف	۳/۲۶	۰/۶۹
۸	مهارت در نتیجه گیری کلی (ایجاد تصویر کلی از پیام به منظور صحت و سقم پیام) از پیام‌های مختلف رسانه‌های گوناگون	۳/۴۱	۰/۶۱
۹	مهارت در شناخت فرهنگ‌های مختلف (اقوام و ملل مختلف) به هنگام دریافت پیام از رسانه‌ها	۳/۲۷	۰/۵۰
۱۰	مهارت در شناخت خود به عنوان جزئی از جامعه به هنگام استفاده از رسانه‌ها	۳/۶۶	۰/۸۲
۱۱	مهارت در یافتن اطلاعات مورد نیاز خود از اینترنت و سایر رسانه‌های اجتماعی و برقراری ارتباط با دیگران	۳/۶۹	۰/۸۰
۱۲	آشنایی در کار کردن با ابزارهای فناوری جدید	۳/۵۷	۰/۹۸
۱۳	مهارت در به دست آوردن اطلاعات مناسب در رابطه با وقایع خطرناک نظیر بیماریهای واگیردار و زمین لرزه و ... به منظور عملکرد مناسب به هنگام بحران	۳/۲۵	۰/۸۹
۱۴	مهارت در تعیین اینکه اخباری که از رسانه‌ها پخش می‌شود تصویر کلی از چیزی هست که واقعا در جهان اتفاق افتاده است	۳/۳۷	۰/۸۱
۱۵	مهارت در تعیین اینکه اخبار پخش شده از رسانه‌ها مربوط به وقایع همان روز است یا نه	۳/۳۱	۰/۹۳
۱۶	مهارت در تعیین کامل و جامع بودن شرح و توصیف وقایع اخبار	۳/۲۰	۱/۰۶
۱۷	مهارت در تعیین نظم موضوعات اخبار	۳/۲۴	۱/۰۱
۱۸	آشنایی با وب سایت‌های مربوط به شبکه‌های تلویزیونی مورد علاقه تان	۳/۱۷	۱/۱۵
۱۹	مهارت در تحلیل پیام‌های رسانه‌های مختلف از نظر قوت و ضعف	۳/۲۶	۰/۸۱
۲۰	مهارت در ترکیب پیام‌های مختلف رسانه‌ها به منظور رسیدن به واقعیت جهان	۳/۱۱	۱/۰۳
۲۱	مهارت در ارزیابی پیام‌های اخلاقی رسانه‌ها	۳/۴۹	۰/۷۶
۲۲	مهارت در ارزیابی محتوای رسانه‌ها	۳/۴۱	۱/۰۵
<b>مهارت سواد رسانه‌ای</b>			
		۳/۳۷	۱/۱۳

جدول ۲- آگاهی نسبت به آسیب‌های احتمالی شبکه‌های اجتماعی

ردیف	نوع آسیب	میانگین	انحراف استاندارد
۱	آسیب‌های فرهنگی	۳/۶۷	۰/۸۶
۲	آسیب‌های اجتماعی	۳/۳۸	۰/۹۱
۳	آسیب‌های خانوادگی	۳/۴۰	۱/۰۱
۴	آسیب‌های فردی- روانی	۳/۹۲	۰/۰۸۱
	آگاهی نسبت به آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی	۳/۶۰	۰/۰۹۴

جدول ۳ - آزمون وضعیت توزیع داده‌ها

نتیجه آزمون	سطح خطا ( $\alpha$ )	P-Value	متغیر
توزیع داده‌ها نرمال	۰/۰۵	۰/۰۸۵	سواد رسانه‌ای
توزیع داده‌ها نرمال	۰/۰۵	۰/۱۱۲	آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی

جدول ۴ - مهارت‌های سواد رسانه‌ای کارکنان

نتیجه آزمون	سطح معناداری	درجه آزادی	t	اختلاف میانگین	میانگین
رد فرض صفر	۰/۰۰۰۱	۷۹	۵/۷۳۷	۰/۳۷	۳/۳۷

جدول ۵ - رابطه بین مهارت‌های سواد رسانه‌ای و میزان آگاهی از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی

سطح معنی داری	ضریب همبستگی	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۰۰۰۱	۰/۴۳۹	میزان آگاهی از آسیب‌های فرهنگی شبکه‌های اجتماعی	مهارت‌های سواد رسانه‌ای
۰/۰۰۰۱	۰/۵۱۲	میزان آگاهی از آسیب‌های اجتماعی شبکه‌های اجتماعی	
۰/۰۰۰۱	۰/۴۴۲	میزان آگاهی از آسیب‌های خانوادگی شبکه‌های اجتماعی	
۰/۰۰۲	۰/۲۴۱	میزان آگاهی از آسیب‌های فردی- روانی شبکه‌های اجتماعی	
۰/۰۰۰۱	۰/۴۸۲	میزان آگاهی از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی	

## فهرست منابع

Journal of Communication and Media Technologies, Special Issue, December, 102-116.

Livingstone, S. (2014). Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites. *Communications*, 39 (3), 283-303.

Papaioannou, T. (2011). Assessing digital media literacy among youth through their use of social networking sites. *Revista de Informatica Sociala*, 8 (15), 36-48.

Phang, A. (2005). Add a dose of media literacy in the media diplomas curriculum and syllabus. Retrieved July 13, 2016, website: [www.esd.sp.edu.sg/eetc/eetc07/docs/JTP/Medialiteracy\\_annaphang.pdf](http://www.esd.sp.edu.sg/eetc/eetc07/docs/JTP/Medialiteracy_annaphang.pdf).

اشرفی‌ریزی، حسن؛ حسن‌زاده، دلارام و کاظم پور، زهرا (۱۳۹۳). میزان سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان براساس شاخص‌های سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی یونسکو. مدیریت اطلاعات سلامت، ۱۱ (۴)، ۴۲۴-۴۳۴.

امیری، عبدالرضا؛ نوری مرادآبادی، یونس و بساطیان، محمد (۱۳۹۰). بررسی رابطه استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای و گرایش بهره برداران به آسیب‌های اجتماعی در بین جوانان شهر کرج. فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، ۴ (۴)، ۱۱۷-۱۴۲.

تقی‌زاده، عباس (۱۳۹۱). ارتقای سواد رسانه‌ای زمینه کاهش آسیب‌های اجتماعی نوپدید فضای مجازی. نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۹ آذرماه، تهران.

خدایاری، کلثوم؛ دانشور حسینی، فاطمه و سعیدی، حمیده (۱۳۹۳). میزان و نوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه آزاد مشهد). فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۲۱ (۱)، ۱۶۷-۱۹۲.

زارع کهن، نفیسه (۱۳۹۳). ارتقای سواد رسانه‌ای لازمه تحقق جامعه مدنی. رسانه، ۲۵ (۴)، ۱۰۹-۱۱۹.

زندوانیان، احمد و زین العابدینی، زهره (۱۳۹۵). رابطه سواد رایان‌های و تجربه شبکه‌های اجتماعی مجازی در دانشجویان دختر دانشگاه یزد. نامه آموزش عالی، ۹ (۳۳)، ۶۳-۸۱.

زنده بودی، خیری و زنده بودی، فاطمه (۱۳۹۲). مطالعه نقش سواد رسانه‌ای دانشجویان در میزان تأثیرپذیری آنها از تبلیغات تجاری. مطالعات رسانه‌ای، ۸ (۲۰)، ۱۶۹-۱۸۰.

عباسی قادی، مجتبی و میرعلی سیدخوندی، زینب (۱۳۹۱). سواد رسانه‌ای مخاطبان رسانه‌های نوشتاری در شهر تهران. مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۱۳ (۲۰)، ۱۱۷-۱۴۱.

Asparouhova, K. (201). Tweens logged in: How social norms and media literacy relate to children's usage of social media, Master Thesis, Department of Media and Communication, School of Economics and Political Science, London.

El-Sated, H., Firoz, M. & Dzamoska, S. (2015). Social changes & social media usage amongst Emirati female. Online

## Media Literacy and Awareness of the Social Network Damages

Hassan Moghaddaszadeh, Hajar Safahieh

### Abstract

The main objective of the study was to investigate the relationship between media literacy and awareness of the social network damages of Regional Information Center of Science and Technology (RICeST) and Islamic World Science Citation Center (ISC).

Due to the nature of the study descriptive- correlation survey method has been used. For data collection two researcher made questionnaire has been used. The populations of the study indicate all staffs of RICEST and ISC including 160 persons that based on simple random sampling and with use of Krejcie and Morgan table, 113 persons were selected as the sample population.

Results showed that the media literacy skills of respondents has been higher than average. There is a positive and significant relationship between media literacy skills and their use of social networks. Also there is a positive and significant relationship between staff's media literacy and their awareness of the social network damages (cultural, social, family and mental-individual).

In today's digital and informational world, the ability of people to have access to new skills and new literacies, such as media literacy, is of particular importance. They need to learn these skills so that they can use the appropriate criteria to evaluate social networks and the news and information contained therein, and use accurate and effective information for their decisions.

**Keywords:** Media literacy, Social networks, Social Network damages, Regional Information Center of Science and Technology (RICeST), Islamic World Science Citation Center (ISC).